

Sziddhárta

Keleti bölcsesség nyugati szemmel

Hermann Hesse 1919 decemberében, egy évvel a 20. század első nagy világháborúja, az első világháború után kezdte el írni *Sziddhárta* című indiai költeményét. A világháborút követő európai politikai fejlemények, a kommunista tanácsköztársaságok, majd a Nyugat-Európában kialakuló demokratikus államformák – Németországban 1919 augusztusában írták alá a *Weimarer Verfassungot*, a weimari köztársaság alkotmányát –, vagyis a császárság vagy az Osztrák–Magyar Monarchia megszűnését követő politikai, világnézeti és etikai új orientálódások nem zajlottak zökkenőmentesen. Erre az időszakra jellemző a fin de siècle idején megjelenő dekadencia, halálvágy és haláltudat felfokozott formájaként a világvéghangulat és a kultúrpeszimizmus. Oswald Spengler 1918–1922-ben jelenteti meg *A Nyugat alkonya* című munkáját.

Hesse is keresi a választ az általános krízis leküzdésére, különösen a szellemi-lelki megújulásra. A *Zarathusztra visszatérése* című röpiratában* a spartakista felkelések leverését, Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg és Kurt Eisner meggyilkolását követően Friedrich

* Ez az írás a magyar Hermann Hesse-életműsorozat *Pillantás a káoszba* című kötetében jelent meg.

Nietzsche Zarathusztrájának alakjában, ám inkább Nietzsche *A történelem hasznáról és káráról* című, „korszerűtlen elmékedése” szellemében a német ifjúsághoz szól, és az erőszak elkerülésére, a lelki-szellemi megújulásra, az egyén és a nemzet önmegismerésére buzdít. Az írás megjelenését követően dr. Wilhelm Muehlon felkéri Hessét, hogy vegyen részt az elnöksége alatt működő müncheni tanácsköztársaság kormányában. Hesse elutasítja a felkérést, és Richard Woltereckkel *Vivos voco* címmel inkább folyóiratot alapít, melynek hasábjain korábbi írásaihoz hasonlóan az individuum szuverén személyiségének kialakítását hangsúlyozza.

Hesse ekkor már a dél-svájci Montagnolában él: 1919 májusában költözik át Bernből egyedül, családjától elszakadva a Lugano közelében fekvő, ticinói falucska Casa Camuzzi nevű, elhanyagolt palazzójába, ahol négy kis szobát bérel, és új életet kezd. Itt írja többek között a *Sziddhártát* is.

Miként Volker Michels, a kiváló Hesse-kutató, Hermann Hesse életművének német szerkesztője és gondozója hangsúlyozza, Hesse ezzel a művével egy másik kultúra példáján kívánta bemutatni a hatalommal szemben tanúsított vak engedelmesség elutasítását és az avított, rítusokká merevedett hagyományok egyéni felülvizsgálatának szükségességét. Hesse könyve 1958-as perzsa kiadásához írott előszavában hangsúlyozza, hogy a tanulás révén elérhetetlen, csupán az önismeret és élettapasztalat révén elérhető életbölcesség költői ábrázolása során sokkal nagyobb hangsúlyt helyezett az egyénre, mint bármely ázsiai tanítás. Ez a Buddha-történet tehát egyfajta maszk, melyet az író az első világháború után, mintegy distanciát teremtve

korától és saját világától, azért ölt magára, hogy az egész életművére jellemző gondolati esszenciát kifejezze. A könyv ezek szerint inkább „megszabadulás az indiai gondolkodástól, és egy olyan keresztény származású férfi hitvallása, aki korán hátat fordított az egyháznak, és azon fáradozott, hogy megértse a többi vallást is, különösen az indiai és a kínai hitformákat” – írja Hesse az említett előszóban.

A mű első része 1920 augusztusáig készült el, a második 1922 márciusa és májusa között. Könyvalakban először 1922 októberében jelent meg S. Fischer kiadójánál, Berlinben, 6050 példányban. A mai napig 2,5 millió példány fogyott el belőle, és 42 nyelvre fordították le. A huszadik század hatvanas éveiben *A pusztai farkashoz* hasonlóan az Egyesült Államokban a civilizációtól és a jóléti fogyasztói társadalomtól megcsömörlött lázadó ifjúság, a hippimozgalom kultikus könyvévé válhatott, többek között azért, mert Sziddhárta történeti alakja, a buddhizmus megalapítója és általában a keleti vallások, illetve Hesse hősei – különösen Sziddhárta és *A pusztai farkas* Harry Hallerje –, mint a társadalomtól elfordult, introvertált, önmagukat kereső emberek, megfeleltek a kiábrándult amerikai ifjúság szemléletének, különösen miután Timothy Leary, a Harvard docense, a kábítószeresek apostola, Hessének e két művét ajánlotta útravalónak a pszichedelikus tripphez.

Az írás magyarul *Sziddhártha – Indiai költemény* címmel látott napvilágot egy évvel a német kiadás után, 1923-ban Turóczi József fordításában a budapesti Genius Kiadónál, majd 1992-től több kiadásban Kászonyi Ágota fordításában, Barkóczi András jegyzeteivel, illetve Filep Sándor illusztrációival az Európa Könyvkiadónál.

A *Sziddhárta* többek – mint például Hans-Georg Gadamer – szerint Hesse legsikerültebb alkotása. A történet Buddha életét mutatja be, de a szerző igen szabadon kezeli az életrajzi adatokat, különösen Buddha szellemiségét és tanítását.

Már a címadó név, Sziddhárta, a történelmi Buddha eredeti neve, ami azt jelenti, „az, aki elérte célját”, előrevetíti a beteljesülést, az út végét, a cél elérését. A fejlődéstörténetben tehát benne foglaltatik a befejezés, az útkeresésben, az ember önmaga keresésében mint lehetőségben az út vége, a beteljesülés, a megvilágosodás, az áhított egység lehetősége. A mozgásnak, örökös alakulásnak és fejlődésnek, illetve az állandó és mozdulatlan létnek a kettősége és egybeesése, az időbeli egymásutániság feloldódása az időtlenségben, avagy egyidejűségben a mű egyik alapgondolata. Sziddhárta saját útját járva eljut önmagához, és megvilágosodik. A hessei fejlődéelmélet alapján körkörös pályákat írva éri el a beteljesülést.

A mű két részre tagolódik. Az első rész négy, a második nyolc fejezetből áll. A szöveg struktúrája azonban hármas tagolódású, háromszor négy fejezetre osztható: 1. *A bráhmána fia, A samanáknál, Gótama és Ébredés*, 2. *Kamala, A gyermekemberek között, Szanszára és A folyóparton*, 3. *A révész, Sziddhárta fia, Óm és Govinda*. A szövegben Sziddhárta három „ébredést” él át. Az elsőt, amikor elhagyja a szülői házat, és a samanákhoz szegődik, a másodikat, amikor az első rész végén ráébred, hogy lezárult életének egy szakasza, a harmadikat pedig akkor, amikor *A folyóparton* című fejezetben öngyilkosságra készül, elalszik, majd felébredvén rádöbben, hogy ez a második élet-

szakasza is befejeződött. Az „ébredések” sorát a szövegben túlmutatva az utolsó, *Govinda* című fejezet tartalmazza, amikor is Govinda homlokon csókolja öreg, bölcs barátját, és meglátja az élet minden mozgását magában foglaló egységét, és ezzel biztosítja a szövegben túlmutató látens körforgást. Mindhárom rész tehát négyes tagoltságú, és imitálja a természet organikus körforgását: a kezdetet (tavasz), a csúcst (nyár), a hanyatlást (ősz) és a véget (tél), ami nem végleges halált, megsemmisülést, semmit jelent, hanem egy átmeneti állapotot az újjászületéshez, az újrakezdéshez, az új tavaszhoz. E négyes tagoltságban a hessei bipolaritás, azaz kétpólusosság elve uralkodik. A két nagy ellentétpár az apai, illetve az anyai princípium. Az apai pólushoz tartozik az örök *szellem*, az ész és az értelem szférája, az anyaihoz az örökkön mozgásban lévő *természet*, az érzékiség szférája. Ebben az ambivalens szférában az egyik pólus csírájában magában hordozza ellentétét, ezért a pólusok vonzzák és taszítják is egymást. Ez a tézis és antitézis elvén működő ellentét meg-megújulva „megőrződve-megszüntetve” szintézisben olvad fel. Ez a szintézis a *Sziddhártában* a *lélek* birodalma, melyben elérhető a tökéletes egység.

A szövegben megjelenő számszimbolika is alátámasztja ezt a szerkezetet. A még osztatlan, tökéletes egységet értelemszerűen az egyes szám képviseli. A duális világban, a tökéletlen, úgynevezett jelenségek világában a kettős szám dominál, ami a háromban oldható fel: ezért alkalmazza Hesse ebben a művében több szinten is a hármas tagolást. A négy a teremtett világ tökéletességére utal, és a kozmikus rendet szimbolizálja. Míg a három az isteni tökéletesség száma, és

az időre, addig a négy a térre és a világ teljességére utal. E két szám szorzata az univerzális és tökéletességet kifejező tizenkettő: a szöveg tizenkét fejezete.

A kezdetet az első részben *A bráhmana fia* fejezet képviseli, melyben az ifjú Sziddhárta hátat fordít a szülői háznak, mert a legmagasabb kaszthoz tartozó nemes ifjút nem elégítik ki a vallási előírásoknak megfelelő, formális gyakorlatok. Itt az atyai szellem uralkodik, amellyel dacolva Sziddhárta a samanák szektájához csatlakozik, ahol is énjétől kíván megszabadulni, de mintegy három év után rájön, hogy az aszkézisben eltöltött időszakban is csak átmenetileg, rövid időre válhatott meg énjétől, nem tudott megszabadulni az élet körforgásától, és minduntalan visszatért énjéhez. Találkozása Gótamával, a megvilágosodottal, a Buddhával, azt a tapasztalatot erősíti meg benne, hogy a bölcsesség nem tanítható. Buddhában – későbbi önmagában, hisz Buddha azonos Sziddhártával, és csak az idősíkok kezelésének köszönhetően találkozhat későbbi, „megvilágosodott” lényével – nem a tanítót tiszteli, hanem az önmaga útját végigjárt, szent embert. Ezután kerül sor a második ébredésre, amikor is Sziddhárta úgy dönt, hogy kiéli eddig elfojtott énjét, és átadja magát az érzéki világnak: a szerelemnek és a gyermekemberek jövedelmező, kereskedő életének. Az érzéki élet kezdetét, tehát Sziddhárta fejlődésének második stádiumának kezdetét a *Kamala* fejezet jelenti, amelyben Sziddhárta énjét keresve a gyakorlati élet útjára lép: Kamala, a szépséges és gazdag kurtizán beavatja a szerelem művészetébe, Kámaszvami mellett pedig elsajátítja a kereskedés fortélyait. Lassan azonban az eleinte játékként és szórakozásként megélt vilá-

gi élet a gyermekemberek között teljesen rabul ejti Sziddhártát; végül megcsömörlik ettől az élettől is, és a folyóparton újjászületve megkezdí életútjának harmadik állomását: a révész mellett, a vízparton lassan bölccsé és megvilágosodottá válik – olyanná, mint Buddha volt, amikor fiatalkorában találkozott vele, vagy mint lélekvezetője, Vászudéva, a révész.

A két életteret, az ész, az aszkézis, illetve az érzékiség világát a folyó választja el és köti össze. Vászudéva – Visnu isten nyolcadik, utolsó előtti inkarnációja – nevében is hordozza a különböző élettereket vagy én-formákat összekötő szerepét, mert azt jelenti, hogy „egyesítő”. Ő viszi át a folyón az ifjú samanát, amikor a városba megy, és őhöz is tér vissza Sziddhárta, miután eltelt a világi étellel.

A víz a hessei életműben a fához hasonlóan igen fontos szerepet játszik: az egység szimbóluma. A folyó vize örökösen mozog, változik, mindig új, mégis állandó és mindenütt jelen van. Sziddhárta a víztől tanulja meg, hogy az idő nem létezik: a folyó egyidejűleg van a kezdetnél, a forrásnál és a torkolatnál. A víz nem ismeri a múltat és a jövőt, csak az örökös jelent: időtlen, tehát örökkévaló. És a víz példázza az élet örökös körforgását is: hisz a folyó vize páráként a magasba száll, majd esőként aláhull, forrassá, patakká és újra folyóvá, majd párává stb. változik. A víz jelképezi a lehetséges megvalósulását is: a megvalósulás pillanatában minden változás lehetősége benne foglaltatik, ezért a kő potenciálisan egyszerre bármi lehet: növény, állat, ember. Az örökös mozgást összetartó örökös állandóság az élet titka, melyet Sziddhárta öregkorára megtapasztal. Bölcsessége mindent átfogó

szeretet is, mert lényegét tekintve minden azonos vele. Ez a szeretet azonban nem atyai szeretet, nem Kamala szerelme, nem Sziddhárta fia iránt érzett óvó szeretete. Éppen hogy ezektől a „szereteteiktől” kell megszabadulnia ahhoz, hogy megismerhesse ezt a vágy, szenvedély és érdek nélküli szeretetet, amelyről Hesse *A lélekről* (1917) című esszéjében így ír: „Homályos és torz az akarát pillantása. Csak amikor nem kívánunk semmit, csak amikor tekintetünk tiszta szemlélődésbe kezd, akkor tárul fel előttünk a dolgok lelke, a szépség. Ha szemügyre veszek egy erdőt, amelyet meg akarok vásárolni, haszonbérbe akarok venni, ki akarok termelni, amelyben vadászni akarok, vagy amelyet jelzőloggal akarok megterhelni, akkor nem az erdőt látom, hanem csak az akaratomhoz, terveimhez, gondjaimhoz és pénztárcámhoz mérem... Ha azonban nem akarok tőle semmit, ha »önfeledten« bepillantok zöld mélységébe, erdővé, természeté és növényzetté válik, és megnyílik szépsége... Abban a pillanatban, amikor az akarát elszunnyad, és teret nyer a szemlélődés, a tiszta látás és odaadás, minden megváltozik. Az ember innentől nem hasznos vagy veszélyes, érdeklődő vagy unalmas, jóságos vagy nyers, erős vagy gyöngy. Természeté válik, széppé és érdekessé, mint minden dolog, amelyre a tiszta szemlélődés irányul. Mert a szemlélődés nem kutatás vagy kritika, semmi más, csak szeretet. Lelkünk legmagasabb és legkívánatosabb állapota: a vágyakozástól megszabadult szeretet.”*

* A lélekről. In: Hermann Hesse: *Pillantás a káoszba*. Tanulmányok. Budapest, Cartafilus Kiadó, 2000. 47–48. o. Dohy Gábor fordítása.

Ezzel a szeretettel szemléli hát a megvilágosodott Sziddhárta a világot, amikor a harmadik rész és az egész szöveg végén Govinda, Sziddhárta árnyéka és barátja harmadszor visszatér hozzá, hogy amint homlokon csókolja a megvilágosodottat, maga is megtapasztalja a mindent átfogó, nagy egység motívumát, amelyben a mulandó, örökösen áramló levést az örök lét fogja át és tartja össze a víznek mint egységszimbólumnak bölcsen mosolygó maszkjában: „És mindezek a formák és arcok megnyugodtak, egymásba folytak, létrehozták egymást, tovaáramlottak és egymásba ömlöttek, s fölöttük egyfolytában volt valami vékony hártya, ami nem látszott lényegszerűnek, és mégis létezett, mintha vékony üveg vagy jégréteg lett volna, mint valami átlátszó bőrréteg, vízből alakult héj vagy forma vagy maszk, ez a maszk pedig mosolygott, ez a maszk Sziddhárta mosolygó arca volt, amelyet ő, Govinda, csak az imént érintett ajkával.”

Horváth Géza